

גיל הפרה האדומה ו"שינוי הטבעים" (תגובה למאמרו של הרב יהושע פרידמן בגיליון מז)

א. דעת חכמים במשנה על גיל הפר

ב. הלכה כר' אליעזר בארבע

ג. הכרעת הראשונים על גיל הפרה

ד. שינוי הטבעים

1. האם שם "פרה" תלוי ביכולת להוליד?

2. האם השינוי שאירע מספיק להכשיר את הפרה בשנתה השנייה?

3. האם בכלל התרחש שינוי טבעים?

ה. סיכום

מסכת פרה פותחת במחלוקת על גיל הפרה, שלדעת רבי אליעזר היא כשרה כבר בשנתה השנייה ולדעת חכמים רק בשלישית. הרמב"ם (הל' פרה אדומה פ"א ה"א) וסיעתו (סמ"ג מ"ע עח וכן משמע במצווה רלב, מאירי סוטה מו ע"א והחינוך מצווה שצז) פסקו כדעת חכמים, כמקובל שאין הלכה כיחיד אצל רבים, ובפרט ביחס לר' אליעזר ש"שמותי הוא", ובמיוחד בסדר טהרות נאמר בגמ' (נידה ז ע"ב) שאין הלכה כמותו אלא בארבע הלכות בלבד, וזו איננה ביניהן.

אולם הרב יהושע פרידמן מציע להכריע כדעת ר' אליעזר, וזאת על פי ארבעה נימוקים: א. זוהי דעת רבי יוסי הגלילי וחכמים במשנה הבאה על גיל הפר הכשר לקרבן. ב. הכלל שבסדר טהרות "הלכה כר' אליעזר בארבע" בלבד לא שייך בנדון זה, מאחר שיש לו תנא דמסייע, מה עוד שרב חולק על עיקרו של כלל זה. ג. לדעת רוב הראשונים נקטו בפשטות בדעת ר' אליעזר. ד. בזמן הזה השתנו הטבעים ופרה יולדת בשנתה השנייה, ולכן הכל יודו שהיא נקראת "פרה".

לענ"ד כל הנימוקים אינם נכונים ועל כל פנים אין לסמוך עליהם להלכה, כפי שיבואר בפרט ארחיב על זמן הלידה של פרות בזמן חז"ל ובימינו וההשלכות מכך.

א. דעת חכמים במשנה על גיל הפר

במשנה ב' מובאת מחלוקת על גיל הפר: לדעת ר' יוסי הגלילי הפר כשר לקרבנות שנאמר בהם "פר" כבר בשנתו השנייה. בדעת חכמים יש שתי גרסאות: "בני שלוש" בדווקא; או "אף בני שלוש" וגם בני שתיים. ודעת ר' מאיר "אף בני ארבע ובני חמש כשרים, אלא שאין מביאים זקנים מפני הכבוד". לפי הגרסה בדברי חכמים "אף בני שלוש", שהם מודים להכשיר

בני שנתיים, לכאורה אין לנו סיבה לחלק בין פר לפרה, ונמצא שגם הפרה כשרה בגיל זה, וכ"כ הר"ש (במשנה א) שדעתם כר' אליעזר.

על פי זה מציע הרב יהושע להכריע להלכה כר' אליעזר. וכבר המשנה למלך (הל' פרה אדומה פ"א ה"א ד"ה ודע, עמ' סז במהדו' פרנקל) הציע את עיקר דברי הרב יהושע: "ודע שכפי הגירסא דגרסי דדרבנן דפרה אף בני ג', דמשמע דאית להו דאף בן שתים הוא פר... והנה כפי דברי הר"ש הללו דס"ל דחכמים דפרים ס"ל כר"א אפשר לומר דקי"ל כר"א, מאחר דסתם לנו רבי סברת ר"א בלשון חכמים". אלא שהמל"מ אומר זאת כהצעה בעלמא ועל פי גרסה מסוימת, ולא קבע בזה מסמרות.

לענ"ד הגרסה "אף", ובפרט המסקנה ממנה להכשיר פרה בשנתה השנייה, אינן מסתברות:

א. בתוספתא (פרה פ"א ה"א) ובתורת כהנים (ויקרא, דיבורא דחובה פרק ג, א) מובאת מחלוקת על גיל הפר המקבילה למחלוקת במשנה. הדעה הסתמית בתוספתא ובתו"כ היא שפר הוא בן שלוש, ואחריה מובאת דעת ר' יוסי הגלילי המכשיר בן שתיים על פי הפסוק (במדבר ח, ח) "ופר שני", ולעומתו דעת רבי ור' שמעון שלמדו מפסוק זה דינים אחרים. אם אכן חכמים במשנה הכשירו בן שתיים, הדבר מפליא ביותר שהדעה הסתמית בתו"כ ובתוספתא אינה מובאת במשנה כלל! יש לציין עוד שהגמ' בזבחים פט ע"ב מביאה את דרשת רבי מ"ופר שני" כמקור לדין המשנה שם בענין קדימות עבודות במקדש, שאברי העולה קודמים לאימורי החטאת, ובלא הזכרת שם רבי עליה, כאילו זהו מקור פשוט ומוסכם. משמע שדרשת ריה"ג שמהביטוי "פר שני" לומדים שפר הוא בן שנתיים היא דעה צדדית ולא דעה מקובלת ופשוטה במשנה.¹

לכן מתבקש לגרוס גם במשנה בלא "אף", וכמסקנת הרא"ש. גם הר"ש נוטה לדעה זו (כפי שהעיר בצדק חבר המערכת ר' איתמר קורצברג): "ואי לא הוה גרסינן הכא אף במילתייהו דרבנן הוה ניחא טפ", וכנראה לא מלאו לבו להגיה מכח זה נגד הגרסה היחידה שעמדה לפניו. מכל מקום, חבל אחרונים הבינו בדעתו שמסקנתו אכן להגיה (עיי' תוס' יו"ט, גר"א בחידושו ומלאכת שלמה). כל שכן לדידן, שיודעים שברוב כתבי היד של המשנה מילה זו אכן חסרה (וכך גם צוטטה בפירושו רבנו הלל על הספרא הנ"ל), אין לנו כל עילה להיתפס לגרסה מוקשית זו.

ב. גם לפי הגרסה "אף", פירש המהר"ם מרוטנבורג המובא בתוס' יו"ט שאין כוונת חכמים להכשיר פר בן שנתיים כהלכה לדורות, אלא זוהי גזירת הכתוב מיוחדת לחינוך

1. אך מעצם דין המשנה בזבחים אין ראייה שנקטה בפשטות כרבי, כי לדין זה שאברי עולה קודמים לאימורי חטאת יש מקור נוסף בתו"כ מצורע פרק ג'יד, ועי"ש שכנראה זו דרשת ר"ש, שלמד מ"ופר שני" עניין אחר כנ"ל.

הלויים. על כל פנים, גם לפי הפירוש שחכמים הכשירו פר בן שנתיים כהלכה קבועה, קשה מאוד לענ"ד לתלות בדעתם שהכשירו פרה אדומה בת שנתיים. מדוע לא הובאה דעתם במשנה א' על גיל הפרה? האם במסכת המוקדשת לפרה האדומה צריכה דעת חכמים על אודותיה להישמע רק בהבלעה אגב דין הפרים ולא במשנה המוקדשת לפרה? ראה ברורה לדבר ממדרשי ההלכה, שהביאו את משנה א על פרה אדומה (ספרי חוקת פיסקא קכג) ועגלה ערופה (ספרי שופטים פיסקא רו), ומשנה ב הושמטה בהם (פרט להבאתה בתורת כהנים הנ"ל, בלא "אף"), כאומר: משנה זו אינה שייכת כלל לעניין הפרה והעגלה.

לפיכך, לפי גרסה זו מסתבר שחכמים מחלקים בין פר לפרה, כפי שנקט הרמב"ם (מעשה הקרבנות פ"א הי"ד לעומת פרה אדומה פ"א ה"א ורוצח פ"י ה"ב). אמנם המשנה למלך (פרה אדומה שם) תמה על חילוקו של הרמב"ם, אולם ניתן לבארו בכמה טעמים: לגבי הפר כתבה התורה בדרך כלל "בן בקר", שמשמעו צעיר, בניגוד לפרה (מעשי למלך, הל' מעה"ק א,יד). מבחינה פיזית, הפר מסוגל להוליד כבר בתחילת שנתו השנייה,² בניגוד לפרה, שאינה יולדת עד סוף שנה זו (תרועת מלך, זוסמנוביץ, סי' כז,ה, וראה להלן). גם בתור כוח עבודה, הפר גדול וחזק מן הפרה³ וראוי לעבודה קשה מוקדם ממנה. אפשר שלפי הטעם הראשון החלוקה אינה בין הזכר לנקבה אלא בין קרבנות לפרה אדומה, ואילו לפי הטעמים האחרים החלוקה בין הזכר לנקבה, ואכמ"ל.

ג. גם אם נקבל ש"חכמים" במשנה ב' סוברים כר' אליעזר, מסתבר שהלכה כר' יהושע האומר "לא שמעתי אלא שלשית", שכן קבלתו מרבתי מכרעת. ובספרי זוטא (יט, ב) נאמר: "מעשה שלקחו פרה עוברת אדומה מן הגוים... והיו משמרין אותה עד שהיתה בת שלש שנים וחוזרין ולוקחין אותה מתרומת הלשכה, לקיים מה שנאמר 'ויקחו אליך פרה', שלא יקחו עגלה ויגדלוה". הרי כאן עדות הלכה למעשה כדעת חכמים.

2. לפי הידוע כיום פר יכול להוליד בהיותו בן עשרה חודשים. ראיתי בבאורי מהרא"י (בעל תרוה"ד) על רש"י ויקרא ד,ג שהסביר מדוע "פר" הוא בן שלוש ו"איל" הוא בן שנתיים: "דפרה בת שלש שילדה ודאי לכהן, וכן רחל בת שתיים שנים, משום דקודם לכן אינה ראוייה לילד, ומסתמא הוא הדין הזכרים כהאי גוונא אינם ראויים להוליד קודם זה הזמן, ונמצא ג' יוצא מכלל 'בן', שראוי להוליד", אך נראה מלשונו שאמר זאת מסברה בעלמא (ואולי הסתייע מהגמ' בסנהדרין סט ע"ב "דאיתתא בריא" ועשויה להוליד בגיל צעיר משל האיש), ועיין מו"נ ח"א פע"א.

3. כך ידוע בימינו: ע"פ אתר מועצת החלב, משקלה הממוצע של פרה בישראל הוא 650 ק"ג, ואילו פר מעל 1000 ק"ג. ראה גם תוס' ע"ז טו ע"א ד"ה אימור, שלדעת רש"י רגילים לעשות מלאכה בפרים יותר מאשר בפרות (ולשון הכלי יקר בראשית מא,ח: "שהפרים כוחם גדול מן הפרות"), ואילו לדעת ר"ת להיפך, כי השוורים נגחנים.

ב. הלכה כר' אליעזר בארבע

הרב יהושע פרידמן סובר שכלל זה שבסדר טהרות אין הלכה כר"א פרט לארבעה מקומות אינו קובע בנדון דידן, משני טעמים: משום שהכלל נאמר רק כאשר זוהי דעת יחיד של ר"א, ולא כאשר יש תנא נוסף הסובר כשיטתו. ומשום שרב חולק על עיקרו של כלל זה ופוסק כר"א גם בנושאים אחרים בטהרות.

לענ"ד הדברים אינם מדויקים (מלבד מה שכבר הראיתי שכנראה אין תנא נוסף הסובר כר"א⁴). בגמ' נידה ז ע"ב נאמר בשם שמואל שהלכה כר"א בארבע, והגמ' אומרת ששמואל אמר זאת רק בטהרות ולא בשאר דיני התורה, ומוכיחה זאת מכך ששמואל פסק כר"א בעניין נוסף, לגבי מיאון. הגמ' דוחה את הראיה, שמא מקרה זה אינו כלול בארבע מפני שבעניין המיאון יש תנא אחר הסובר כמותו, ולכן הגמ' מביאה ראיה נוספת שבה שמואל פסק כר"א בעניין שאינו מסדר טהרות. אם כן, לפי מסקנת הגמ' בדעת שמואל אפשר שהארבע שנמנו בטהרות הן אלו בלבד, ובשאר פסקי ר"א בטהרות אין הלכה כמותו אפילו אם יש תנא אחר הסובר כמוהו, וכן כתב במשמרות כהונה שם: "למסקנא דשמואל דוקא בסדר טהרות... י"ל דלשמואל חשיב אפילו אי ס"ל לחד תנא כוותיה" (וכי"ב בערול"נ ד"ה ותו ליכא).

אמנם אח"כ מביאה הגמ' את דעת האמורא ר' אלעזר, שאף הוא פסק כר' אליעזר רק בארבע, ועליו אומרת הגמ' שהדברים אמורים על כל חלקי התורה, ומאידיך אומרת הגמ' שהארבע שמנה אינן כוללות נושאים שבהם יש תנא נוסף הסובר כמותו. אם כן, בנדון דידן, שהוא בסדר טהרות, אפילו אם יש תנא אחר הסובר כמותו, לדעת שמואל אין הלכה כמותו ורק לדעת ר' אלעזר אפשר שהלכה כמותו. ואם זוהי מחלוקת שמואל ור' אלעזר, הרי בעלמא נקטו הפוסקים שהלכה כשמואל לגבי ר' אלעזר, שהוא כתלמיד ביחס אליו.⁵

4. גם הראב"ד על הספרא שציין הרב פרידמן כותב שר"א סובר כריה"ג, לא שריה"ג סובר כר"א.
5. עיין ערובין סו ע"א כתובות עז ע"א וב"ב פב ע"ב. לעניין הלכה כתבו זאת האשכול הל' תפילה דף יג,א; האו"ז הל' תפילה סי' צד; וראבי"ה ברכות סי' סד. וראה בראבי"ה פסחים סי' תיב לגבי סוגיה דנן: "ואף על גב דרבי אלעזר בן פדת פסיק בפרק קמא דנדה דאין הלכה כרבי אליעזר אלא בארבע, ולא שנא בסדר טהרות ולא שנא בשאר סדרים, כיון דשמואל פליג התם ואמר דווקא בסדר טהרות אבל בשאר סדרי איכא טובא, ודרב בהתערובת סבירא ליה כשמואל, הילכתא כוותיה לגבי דרבי אלעזר. ותו דתלמיד דידהו הוא...", ומשמע שהטעם האחרון מספיק להכריע כנגד ר"א בנידה גם אלמלא סברת רב. בשו"ת משכנות יעקב יו"ד סי' סז כתב שר' פדת ור' זירא ור' ירמיה בנידה שם סוברים כר' אלעזר, וא"כ ראוי לפסוק כמותם נגד שמואל. אך לא הבנתי מניין לו שדעתם כך, והם דנו רק מיהו התנא הסובר שהקטף הוא פרי.

באשר לדעת רב, הרב יהושע חותר להראות שרב חולק על כללו של שמואל ופוסק כר"א במקום נוסף בטהרות, ואיני מקבל את ראייתו.⁶ מכל מקום, גם אם יוכח שרב פוסק כר"א בעניין נוסף, האם זה מוכיח שהוא פוסק כמותו בפרה?! לכל היותר הוכח שלשמואל הלכה כר"א בארבע ולרב בחמש, ואם בחמש – שמא אף בשש או בשבע. אבל ספק זה אינו מוציא מידי ודאו של שמואל שבפרה אין הלכה כר"א, ומנלן שרב חולק עליו בזה? וכך סיכם זאת במשכנות יעקב (יו"ד סי' סז): "עכ"פ נראה מכלל דברים אלו שדעת ר"ן ומרדכי וראב"ה נראית מוסכמת בש"ס דילן ובירושלמי, דבכל דוכתא לית הלכתא כר"א, אף דסתם משנה אתיא כוותיה, זולת המקומות שהוזכרו בהדיא בש"ס. ומצינו בש"ס עוד יותר מאלו הדברים שהוזכרו בנדה, המעיין ימצא, והיינו שאף אם ר' אלעזר לא ס"ל כוותיה רק בד' – היינו משום דלא מסתבר ליה כוותיה רק בהני, אבל אמוראי אחריני אסתבר להו עוד בכמה דברים ופסקו כמותו, ואפ"ה לא פליגי על כללא דר' אלעזר, והיכא דאיתמר – איתמר, והיכא דלא איתמר – סמכינן על הכלל, שכן הדין בכל כללות שבש"ס". ובאגרות משה (או"ח ח"ה סי' יג) כתב זאת במיוחד לגבי רב: "דרך בטהרות אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר"א בארבע, אבל בשאר דברים איכא טובא, וכ"ש שלרב, שלא שמענו ממנו אפילו בטהרות אין הוא סובר, אך מחמת שלא מצינו שחולק על שמואל יש לנו לומר שגם הוא סובר כן, דוודאי שייך שיסבור דבשאר דברים איכא טובא...".

ג. הכרעת הראשונים על גיל הפרה

כאמור, הראשונים שכתבו את דבריהם בסגנון של פסק: הרמב"ם, הסמ"ג, המאירי והחינוך, פסקו כאיש אחד כדעת חכמים החולקים על ר"א ומצריכים פרה בת שלוש.

יש להוסיף עליהם את מש"כ במבוא התלמוד לר' יוסף בן עקיני (פרק ג אות נו): "זאמרו הגאונים ז"ל: דבר זה מסורת בידינו וביד כל תלמיד חכם: כל מקום ששנו בראש הפרק 'אמר ר' פלוני, כגון אמר ר' ע' מנין לע"ז וכו' – כך הלכה. וכל מקום ששנו בראש

6. הוא מוכיח מדברי רב (סוכה יב ע"ב) שבית קיבול העשוי למלאות שמיה קיבול, בהתאם לדעת ר"א בכלים פכ"ו מ"ב וסנהדרין סח ע"א, וכותב שתירוץ תוס' שם להעמיד את סברת רב כחכמים דחוק. ברם, תוס' עצמו עמד על הדוחק בתירוץ זה, והוא נועז רק ליישב את דעת רש"י בסנהדרין שם המבאר שר"א וחכמים נחלקו בשאלת בית קיבול, ולשיטתו נדחקו תוס' להבחין בין סוגים שונים של בית קיבול. אולם תוס' עצמו סובר, כפי שהרחיב בפירושו בכלים שם שאליו הפנה בהמשך התוס' (בעל התוס' בסוכה הוא הר"ש), שמחלוקת ר"א וחכמים אינה עוסקת כלל בשאלת בית קיבול, עי"ש ראייתו מהתוספתא, וכ"כ תוס' הרא"ש והיד רמ"ה בסנהדרין, ונמצא שדברי רב הם אליבא דכולי עלמא בלא דוחק. בשיירי קרבן (שבת פ"ו ה"ג ד"ה טבעת) חיזק את הסברה שאין סתירה בין מימרת רב על בית קיבול למימרת שמואל שהלכה כר"א בארבע, שכן רב יהודה הוא המוסר את שתי המימרות ומשמע שמשכים לשתייהן.

הפרק 'ר' פלוני אומר כך וכך, כגון 'ר' אליעזר אומר' – אינה הלכה" (אך יש שפקפקו בכלל זה, ראה בהערות למהדו' הרב מצגר).

לעומתם מציין הרב יהושע לרש"י בסוטה מו ע"א ד"ה עגלה: "בת שנתה היא ואם עברה שנתה פסולה, דכל מקום שנאמר בתורה עגל סתם – בן שנה הוא, דיליף מ'ועגל וכבש בני שנה", וזה כדעת ר' אליעזר לכאורה, כפי שהעיר הבאר שבע שם (ותמה על כך) והמל"מ בהל' פרה אדומה פ"א ה"א (המל"מ אף מציע שרש"י גרס בחכמים "אף בני שלוש" ולכן הכריע כר"א, כנ"ל). גם בפירוש רש"י לתורה (דברים כא, ד) כתב שעגלה היא בת שנתה.

ברם, איני מבין מדוע האחרונים הנ"ל תלו ברש"י את סברת ר' אליעזר. מלשון רש"י בסוטה ניכר בעליל שהוא מתבסס על התורת כהנים (ויקרא חובה פרק ג, ו): "רבי שמעון אומר: כל מקום שנאמר עגל בתורה סתם – בן שנה, שנאמר 'ועגל וכבש בני שנה'". ורבי שמעון ממשיך ואומר: "בן בקר – בן שתי שנים, שנאמר 'קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים' אף בשנים. פר סתם – בן שלש" (ומקבילה בברייתא ברה"י ע"א בשם ר' מאיר, אך שם לא הובא הפסוק שציטט רש"י, ורש"י שם מציין לתו"כ). דברי ר"ש באו לאפוקי מסברת ריה"ג לעיל שם שלמד מ'ופר שני בן בקר" שהפר בן שתיים. וכך מצאנו להדיא ברש"י ויקרא ד, ג: "פר – יכול זקן? ת"ל בן. אי בן יכול קטן? ת"ל פר. הא כיצד? זה פר בן שלש" (ושם ט, ז כתב שסתם "עגל" הוא בן שנה), וכן סתם בכמה מקומות בפירושו לתלמוד שפר הוא בן שלוש (רה"כ ע"א ד"ה שור, יומא סו ע"א ד"ה פר, חולין ס ע"א ד"ה בקומתן). אם כן, רש"י משווה את "עגלת בקר" שנאמר בעגלה ערופה ל"עגל סתם" ולא ל"עגל בן בקר" (בניגוד לראב"ד על הספרא, עי"ש), ונמצא שלדעתו רבי שמעון נוקט בעמדה ממוצעת בין ר"א לחכמים: עגלה היא בת שנתה, כר' אליעזר, אבל פר הוא בן שלוש, כחכמים. ממילא פשוט שלדעת רש"י גם הפרה היא בת שלוש (אמנם מצאנו בדעת הרמב"ם סברה שפר צעיר מן הפרה, אך לא מצאנו דעה הפוכה, שהפר מבוגר מן הפרה). אכן, הדעה המקובלת היא ש"פרה" היא זו שיצאה מכלל "עגלת בקר" הכשרה לעגלה ערופה, אולם לדעת רש"י יש הפרש ביניהן, ובשנה השנייה יצאה מכלל "עגלת בקר" ולכלל "פרה" לא הגיעה. וכך הציג הר"ש (פרה פ"א מ"א) לבאר את דעת רבי מאיר, שדעתו בעגלה כר' אליעזר ובפרה כחכמים. אם כן, אין כל יסוד לומר שרש"י הכריע בפרה כר' אליעזר.

עוד ציין הרב יהושע לחבל ראשונים בחולין יא ע"א (תוס', רמב"ן, רשב"א ורא"ש), שאגב דיון על רוב וחזקה כתבו אגב דבריהם ש"פרה בת שתי שנים היא כמו ששנינו במס' פרה". לענ"ד הדבר פשוט וברור שאין זה עניינם כעת, ולא דרכם בכלל, לדון בהל' פרה אדומה ולהכריע בזה כר"א. כוונת תוס' שהיא בת שתי שנים לפחות, שכן זהו מה שדרוש לדיונם, והוכיחו זאת מדעת ר"א וכ"ש מדעת חכמים (וכ"כ בשו"ת אמרי נועם ח"א סי' כב). וראה לשון ספר התרומה (הל' איסור והיתר סי' עג) שהקשה כתוס' על הלימוד מפרה

אדומה, וכן על הלימוד ממכה אביו: "דילמא משום דאוקמינהו אחזקה שאינה טריפה, דפרה בת שתיים, וגם האב יש לו יותר משנה כיון שיש לו בן...". האם אב לבן "יש לו יותר משנה" ותו לא? על כרחנו סה"ת הסתפק במינימום הדרוש לו (וכן במרדכי חולין סי' תרלה וברוקח סי' תסד, ונמשכו אחר לשון סה"ת, כפי שמצוי הרבה בראשונים; ומסתבר שגם לגבי גיל הפרה נמשכו הראשונים אחר לשון תוס').

כך מתבאר מלשון הרמב"ן: "וליוחש דילמא טרפה היא – איכא למידק, מכדי פרה בת שתי שנים היא כמו ששינו במס' פרה, וכיון שכן לעולם אימא לך אין הולכין אחר הרוב?". מכיוון שהוא נוקט בפשטות "כמו ששינו", ולא מסביר מאומה על הכרעתו, ברור לענ"ד שאין כוונתו לפסוק כר' אליעזר, אלא לומר שלכל הדעות שם הפרה צ"ל לפחות בת שנתיים, וא"כ חלפו י"ב חודש מאז שנולדה. וראה גם לשון הרמב"ן בבראשית טו, ט: "כי בת שלש לא תקרא עגלה, כמו ששינו: וחכמים אומרים: עגלה בת שתיים, פרה בת שלש". כאן נקט בפשטות כחכמים, ולדברי הרב יהושע צ"ל שהוא על דרך ק"ו, שאפילו לחכמים בת שלוש כבר יצאה מכלל עגלה, וכל שכן לר' אליעזר; וכך בדיוק ראוי לפרש בדבריו בחולין. עוד מצינו לרמב"ן (ב"מ ל ע"א) שהזכיר את המחלוקת על גיל העגלה ש"לר' אליעזר בת שנתה היא" ואילו "לרבנן בת שתי שנים", ולא חש לכתוב שיש גם "רבנן" הסוברים כר"א, דהיינו "חכמים" שבמשנה ב' (וכן ברשב"א ובריטב"א ובר"ן שם).

כמו כן יש להוכיח על לשון הרא"ש בחולין פ"א סי' טז: "ותימה, כיון דפרה בת שתי שנים דילמא משום דאוקמה אחזקתה...". האם ייתכן שכוונתו להכריע כר' אליעזר? הרי דעתו בפירושו לפרה שאין לגרוס "אף", וחכמים במשנה ב' אינם סוברים כר"א, ומאיזה טעם יפסוק כמוהו? ובמעדני יו"ט (לבעל התוס' יו"ט, אות ק) כתב לבארו: "כיון דפרה בת שתי שנים – דהכי תנן בריש מסכת פרה". וכי כוונתו שכל המעיין שם יווכח שהפרה כשרה בשנתה השנייה? הלא התוס' יו"ט עצמו שם מכריע להגיה בלא "אף", או מפרש ע"פ המהר"ם שאפילו לפי הגרסה "אף", פר בן שנתיים הוכשר רק לחינוך הלוויים ובעלמא פר אינו אלא בן שלוש.

ובשו"ת הריב"ש סי' שעב: "זיליף לה מפרה אדומה דאזלינן בה בתר רובא...ואע"ג דג"כ איכא חזקה אחריתי דמסייע לרובא... דהא קי"ל דהיא בת שתי שנים, וטרפה אינה חיה". היעלה על הדעת שכוונתו שקיימא לן שהלכה כר"א?! גם אם חשבון מסוים במשנה נוטה לכך, זה רחוק מאוד מניסוח פסקי שזכה כאילו הדבר פשוט ומוסכם. וראה שו"ת הריב"ש סי' פג: "דקיי"ל דר"א ורבי יהושע – הלכה כרבי יהושע, דר"א שמותי הוא, וכדאסיקנא דלית הלכתא כר"א אלא בארבע, בין בסדר טהרות בין בשאר סדרי".⁷

7. אלא שבהמשך בנידונו שם הכריע כדעה הנגדית ע"פ כלל אחר שהלכה כראב"י, ובפרט שהוא מחמיר, עיי"ש.

כיוון אחר בהסברת דברי תוס' עולה מלשון הרשב"א בתורת הבית הארוך (ב"ג ש"ו, מהדו' מוה"ק עמ' תתשג): "דילמא פרה לאו משום דאזלינן בתר רובא אלא משום דאזלינן בתר חזקה דפרה בת שנתיים היא וקיימא לן דטרפה אינה חיה והילכך כי חיתה שתי שנים איגלי מילתא בודאי דבשעה שנולדה כשרה". וכן בר"ן על הרי"ף (חולין ג,א): "דהא פרה בת שתי שנים היא... הילכך כיון שחיתה שתי שנים איגלי מילתא למפרע דלאו טרפה הוות". משמעות לשון זו שחיה שתי שנים שלמות.⁸ לפ"ז ייתכן שתוס' השתמשו במושג "בת שתי שנים" לא במובנו החז"לי, שמלאה לה שנה והחלה שנתה השנייה, אלא במובנו בשפתנו כיום, שמלאו לה שנתיים, כדעת חכמים. ומצאנו כך גם בלשון חז"ל, כגון "בן שלש עשרה למצוות", דהיינו שמלאו לו שלש עשרה שלמות (עיין תוס' כתובות נ ע"א ד"ה בר שית וריטב"א שם). ושמא זוהי גם כוונת הריב"ש האומר "קיימא לן".

בין כך ובין כך, ברי שכל האחרונים הרבים שדנו בדברי תוס' (שנדונו במפרשים ובפוסקים לאורך ולרוחב, מאחר שהם נוגעים ליסודות דיני חזקה ויש בהם הלכה למעשה בעניין כשרות הגבינות) הבינו שאין בדברי תוס' הכרעה כר"א. לא זו בלבד שלא מצאתי (בחיפוש באוצר החכמה) למי מהאחרונים שטרח לבאר את הכרעת תוס' כר"א, אלא שאף כמה אחרונים ציטטו את תוס' בחולין כאומרים שהפרה בת שלוש,⁹ ולא חשו כלל כאילו בזה שינו את הכרעת תוס' מר"א לחכמים. פשוט היה, אפוא, לכל האחרונים שאין בדברי תוס' שום הכרעה כר"א. לפיכך להתבטאות זאת של תוס' וסיעתם אין שום משקל, בוודאי לא ביחס להכרעתם של הרמב"ם והסמ"ג והמאירי והחינוך.

וראה לשון שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' פא: "גם מה שכתבת דהלכה כר"א [לגבי גיל הפרה], לא ידעתי איזה רוח נבואה עבר עליך לידע מלבך פסק הלכה. מה גם שהיא הילכתא למשיחא, דמאן ספין מאן רקיע מאן סליק לרקיע לידע פסק הלכה זו כי אם הרמב"ם ז"ל חכם עדיף מנביא והברטנורה אחריו שפסקו דלא כר"א. והוא האמת ודאי, כיון דרבים פליגי עליה, ותו דר"א שמותי הוא, הרי דבריך בטלין מעיקרן", וכך נקטו אחרונים רבים.¹⁰

8. עוד יש לציין לרשב"א בר"ה י ע"א שכתב בדעת רבי מאיר: "בן בקר בן שתיים - פירוש: עגל בן בקר, אבל פר בן בקר - הרי זה בן שלש שנים", ולא טרח ליישב זאת מדברי רבי מאיר במשנה בפרה, ונראה שלא גרס בה בדברי חכמים "אף", ולכן פשוט שה"אף" בדברי ר"מ לא מתייחס לבן שנתיים.

9. שו"ת פני יהושע ח"א יו"ד סי' ב; יד דוד בכורות כ ע"ב; בית נאמן חדר י' חלון יד.

10. ר' יוסף צייח בשו"ת אבקת רוכל סי' י; באר שבע סוטה מו ע"א; של"ה, תולדות אדם, בית חכמה (תליתאה) אות רפו; מראה הפנים סוטה פ"ט ה"ה ד"ה הכא; החת"ס ב'תורת משה', שמות, פרשת פרה.

ד. שינוי הטבעים

טענה נוספת בפי הרב יהושע, המבוססת על שתי הנחות: האחת, שגדר "פרה" הוא שהיא יכולה להוליד. השנייה, על פי תוס', שבימי חז"ל פרה ילדה רק בשנתה השלישית וכעת השתנו הטבעים והפרה יולדת כבר בשנתה השנייה. ממילא יש להקדים את גיל כשרותה לפרה אדומה.¹¹

חידוש זה מופיע כבר במשך חכמה (בראשית לב, טו) שכתב: "זיתכן שלזה נקראים 'פר' ו'פרה' לשון פרי, שעושה פרי כשהוא בן שלוש שנים, ודו"ק. ורבי אליעזר אמר עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים. ולכן נשתנו הטבעיים, ועכשיו פרה בת שתיים יולדת כמ"ש בתוספות... ובוזה יש דרך להבין דברי המקובלים שלעתיד תהיה הלכה כרבי אליעזר". וקדמו רבי צבי הירש חריף (אשכנזי), ב'כוס ישועות' (על ב"מ, ליקוטים בסוף הספר, עמ' 190) לבאר את פירוש רש"י בסוטה הנ"ל שבו נקט שעגלה היא בת שנתה: "דרש"י הכריע דעתה הלכתא כר"א, דלמאי דנשתנו עתה הדורות ופרה בת שתי שנים מוליד... ואפשר אם היו החכמים יודעים דישתנו הדורות... היו פוסקין ע"כ דעגלה בת שנתה".

לענ"ד יש להשיב על סברה זו משלושה טעמים עיקריים:

1. האם שם "פרה" תלוי ביכולת להוליד?

עצם הסברה ששם "פרה" תלוי ביכולת להוליד הינה מחודשת, מכמה היבטים. חז"ל דקדקו את גדרי "עגל" ו"פרה" מן הפסוקים, ולא מצאנו שתלו זאת בבדיקת גרותה והתאמתה לתפקידים שונים (כפי שהעיר העורך בצדק). אפילו כ"קריאת כיוון" כללית, לא ברור האם המעבר מ"עגלה" ל"פרה" תלוי ביכולתה להוליד.¹² והרי לדעת רבי אליעזר, ש"פרה" היא מתחילת שנתה השנייה, ברור ששם "פרה" לא נקבע על פי יכולתה להוליד, ותמוה לפסוק כמותו על פי סברה שאינה מתאימה לדעתו, ועל פי הנחה לא מוכרחת שחכמים חלוקים עליו בדיוק בנקודה זו, מהו הגורם הקובע שם "פרה". מה עוד שמצינו סיעת ראשונים שסוברת שהפרה בימי חז"ל לא ילדה אפילו בשנתה השלישית, כדלקמן, וברור שלשיטה זו שם "פרה" אינו תלוי ביכולתה להמליט.

מן המשנה בבבא מציעא (פ"ה משנה ד-ה) אפשר להבין שהקו המבדיל בין עגלים לפרות הוא היכולת לעבוד עבודה קשה, כגון חרישה או הובלת עגלות, ובפרט עבודה

11. קיימת סתירה מסוימת בין טיעוניו של הרב יהושע: אם אכן ההגדרה "פרה" משמעה שהיא יכולה להוליד, ובזמן חז"ל היה זה בשנתה השלישית בלבד, הרי מובן היטב החילוק בין פרה לבין פר (שמוליד מוקדם יותר, כאמור), ואין כל ראייה שחכמים במשנה ב', אם אכן הם מכשירים פר בשנתה השנייה, יסברו כר"א שגם "פרה" כשרה בשנתה השנייה.

12. להשוואה, המעבר מ"גדי" ל"עז" אינו תלוי ביכולת להוליד, ומצאנו שכל שנתה הראשונה היא נקראת "גדי" אע"פ שהיא מולידה, ראה בכורות פ"ג מ"א, גמ' שם כ ע"ב "גדיה שילדה שלש בנות..", רע"ב מנחות פ"ג מ"ז ותב"ש ס' לה סקנ"ט.

שתהיה רווחית לבעליהן יותר מכדי אכילתן.¹³ בערוך השלחן העתיד (הל' פרה אדומה סי' נד, ח) ביאר לפ"ז את לשון התורה בפרה "אשר לא עלה עליה עול" לעומת העגלה ש"אשר לא עובד בה, אשר לא משכה בעול", "דסתם פרה היא לחרישה... משא"כ בעגלה ילדה, שקשה עליה החרישה ועושין בה עבודות קלות... אשר לא משכה בעול, משיכה בעלמא ולא בנתינת עול על הצואר". וראה תוס' פסחים כו ע"ב ד"ה עלה עליה זכר, שהסביר לפ"ז מדוע כשהכניסה לרבקה ודשה מאליה אין ניחותא לבעלים, "דסתם פרה [כלומר, פרה אדומה שטרם נשחטה] בחורה היא ומסתמא אין אדם רוצה להטריחה". הדבר עשוי להסביר גם את לשון הפיריון בפר ובפרה: ה"פרי" אינו פרי בטן דווקא, אלא רווחיות הפרה לבעליה.

אם כנים הדברים, ברי שלא מדובר בגבול חתוך ואחיד הניתן למדידה מדויקת, אלא בהערכה כללית על פי מדידים המשתנים מדור לדור, לא רק על פי טבע הפרה אלא גם על פי צרכי האדם. לפיכך, מסתבר שגדר "עגלה" ו"פרה" נקבע לדורות עולם על פי המציאות בזמן מתן תורה.¹⁴

ראיה ברורה לכך מהמאירי. בע"ז כד ע"ב קיבל את הקביעה שהשתנו הטבעים, ואף קבע על פי זה שינוי להלכה לגבי קדושת בכורה בבהמה שידוע גילה ולא ידוע האם ילדה: "ואף על פי שבסוגיא זו העידו בשיעור זה שכל שהיא בת שלש ומהם למטה אינה יולדת, וכל שנכנסה ברשות ישראל אינה יתרה מבת שלש – ודאי לכהן, אנו רואין בפרות שלנו שילודות קודם זמן זה ודנין לפי טבע המקומות". מאידך, לגבי פרה אדומה פסק (סוטה מו ע"א) "צריך שתהא בת שלש שנים כדי שתהא פרה ולא עגלה". ושם מד ע"ב על עגלה ערופה: "והתבאר במסכת פרה שצריכה להיות בת שתי שנים או פחות". דהיינו, המאירי נוקט בפשטות בשיעורם של חז"ל, בין לחומרא בפרה ובין לקולא בעגלה, למרות שינוי הטבעים.

13. הרמב"ם פירש ש"מקבלין עגלין וסייחיין... ומגדלין אותן עד שיהו משולשין" היינו "עד שישלמו שלש שנים", וכן לשון הרי"ף בתשובה (בשטמ"ק ב"מ סח ע"א), ומשמע – עד סוף השלוש, אבל בהל' שלוחין ושותפין פ"ח ה"א: "עד שיהיו העגלים בני שלוש שנים", וצ"ע. ובמלאכת שלמה שם הקביל את הלשון ל"שלישית" בפרה, אע"פ ששם די בתחילת שנתה השלישית. אצל הרומאים הייתה דעה שהפר ראוי לעול רק במלאות לו שלוש שנים שלמות ('יוונים ויוונות בא"י עמ' 288).

14. כיום מקובל לכנות את נקבת הבקר עד ההמלטה הראשונה "עגלה", ומאז ועד ההמלטה השנייה "מבכירה" (בניגוד למונח המקורי, שהוא קודם לידה ראשונה, עיין ירמיהו ד, לא ורש"י), ומההמלטה השנייה ואילך "פרה". לגבי הזכרים, הבקר נקרא "עגל" עד תחילת יכולתו להרביע (גיל שנה בערך, כנ"ל), ומאז הוא נקרא "פר". על לשון בני אדם לפני כמאה-מאתיים שנה עיין בדרכי תשובה סי' לט ס"ק תע.

2. האם השינוי שאירע מספיק להכשיר את הפרה בשנתה השנייה?

גם אם נקבל ששם "פרה" תלוי ביכולתה להוליד, ושההלכה נקבעת לפי המצב המתחדש בכל דור ודור, מסתבר ששינוי הטבעים שאירע בפועל אינו מספיק להצדיק את השינוי בהלכה.

אפתח בתיאור המציאות בימינו לפי מה שהתברר לי. כידוע, הריונה של פרה נמשך תשעה חודשים (בכורות ח ע"א, ועל פי המקובל כיום – 277 יום בממוצע). המציאות הידועה כיום בישראל היא שהפרות מתעברות בחודשים הראשונים של שנתן השנייה (סביב החודשים ה-13-14 לחייהן). כשליש מההמלטות הראשונות מתרחשות בשלהי השנה השנייה (חודשים 22-24), וכשני שלישי בתחילת השנה השלישית.¹⁵ מצב זה הוא חדש באופן יחסי, ובעבר הלא רחוק, לפני כששים שנה, שיעור ההמלטות בשנה השנייה היה נמוך בהרבה. בעקבות השבחה של גזעי הבקר, ובפרט שיפור תזונת הפרות, המצב השתנה תוך שנים ספורות, וההמלטות הוקדמו במספר חודשים.¹⁶

כעת נעיין בשאלה מה הייתה המציאות בימי המשנה. המקור המרכזי לעניין זה הוא המשנה בבכורות פ"ג מ"א: "הלוקח בהמה מן הנכרי ואין ידוע אם בכרה ואם לא בכרה, רבי ישמעאל אומר... פרה וחמור בנות שלש – ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק". דהיינו, הקונה פרה וידוע שכבר מלאו לה שנתיים וכעת היא בשנתה השלישית, ואח"כ ילדה – אין ספק שזוהי המלטתה הראשונה וזהו בכור. הגמ' בע"ז כד ע"ב מביאה את המשנה בבכורות ומוכיחה ממנה ש"פחותה מבת ג' שנים מי קא ילדה?". בהבנת המשנה מצאנו בראשונים כמה שיטות:

א. התוס' בבכורות (יט ע"ב ד"ה פרה) וע"ז (כד ע"ב ד"ה פרה) כתבו שהפרה שבימי חז"ל אינה יולדת בשנתה השנייה. תוס' לא שללו אפשרות שהפרה תתעבר בשנתה השנייה ותלד בתחילת השנה השלישית. לפי זה כוונת המשנה שאם ישראל קנה את הפרה מיד

15. תודתי הרבה לד"ר יניב לבון מהתאחדות מגדלי הבקר שסיפק לי סקירה מקיפה ומפורטת על כלל ההמלטות בארץ משנת 2010 עד היום (סה"כ למעלה ממיליון המלטות). זמני ההמלטות בסקירה זו חושבו לפי התאריך הלועזי, וכאן 'תרגמתי' אותם לתאריך עברי מקורב. המלטות ראשונות מתרחשות בין החודשים 21-29 לחיי הפרה. הגיל הממוצע להמלטה ראשונה הוא במלאות 25 חודשים, ו-32% מההמלטות הראשונות מתרחשות עד מלאות 24 חודשים. במקורות אחרים ראיתי נתונים שונים על פי מדגמים, ולפיהם שיעור ההמלטות עד סוף החודש ה-24 גדול יותר, מעט פחות ממחצית מההמלטות, אולם הסקירה הנ"ל היא המקיפה והעדכנית ביותר.

16. במגזין 'משק הבקר והחלב' מס' 129 (תשל"ג) מופיע מאמר 'גיל המלטה אופטימלי של מבכירות' מאת ד"ר יצחק רמר ממשרד החקלאות, שסוקר את גילאי ההמלטה לאורך השנים. לדבריו (עמ' 8) בשנת 1960 הגיל השגרתי להמלטה ראשונה היה החודשים 27-29. בשנת 1965 רק 15% המליטו בשנה השנייה, ואילו בשנת 1971, בעקבות שינויים בתזונת הפרות, עלה מספרן ל-38% (כל הפרטים בהערה זו – בתאריכים לועזיים).

בתחילת השנה השלישית עליו להניח שהיא לא ילדה לפני כן, בהיותה בת שנתיים, ולכן מה שתלד מכאן ולהבא, אפילו בעוד זמן רב, הוא בכור. או באופן אחר: הישראל קנה את הפרה באמצע השנה השלישית, ולפי גילה לכאורה ייתכן שכבר ילדה, אבל כעת היא המליטה תוך כדי השנה השלישית, ולכן עליו להניח שזוהי ההמלטה הראשונה, כי אם הייתה יולדת בתחילת שנה זו – לא הייתה מספיקה ללדת שוב עד סופה. וכן כתב הר"ש במפורש (פרה פ"ב מ"א, בתוספת מכת"י במהדו' הר"ש השלם) שפרה בימי המשנה **"מתעברת בת שתיים ויולדת בת שלש, והא דחשיב בת שלש ודאי, משום דאם איתא דילדה בתחלת שלש – לא הייתה חוזרת ויולדת בסוף שלש"**.¹⁷

ב. בשטמ"ק בבכורות שם כתב בשם 'תוספות חיצוניות' שהפרה אינה יולדת אפילו בשנתה השלישית,¹⁸ וכן כתב החזו"א (י"ד סי' קצ סק"ט) בדעת תוס' בבכורות. לפי זה כוונת המשנה שאם ישראל קנה את הפרה באמצע שנתה השלישית, אפילו אם היא המליטה אחרי זמן רב עליו להניח שזוהי המלטה הראשונה. וכך משמע מלשון התשב"ץ (ח"ב סי' קא): **"שהרבה דברים נשתנו מטבעיהם בשינוי הדורות, שהם אומרים שאין פרה**

17. נראה שזוהי משנתו האחרונה של הר"ש, אבל בתחילה סבר אחרת. הר"ש בפרה פ"ב מ"א מקשה על המשנה שם: **"רבי אליעזר אומר: פרת חטאת המעוברת כשרה"**, כיצד ייתכן שהפרה תהיה מעוברת? הרי לשיטת ר' אליעזר (פ"א מ"א) פרה בת שתיים, ומאידך שנינו בבכורות שפרה בת שלוש ולדה ודאי לכהן! בקושיה זו גלומות שתי הנחות: האחת, שלדעת ר"א **"פרה בת שתיים ותו לא; והשנייה, שלפי המשנה בבכורות פרה לא יכולה להתעבר בהיותה בת שתיים"**. הר"ש בנוסח הנפוץ מתרץ שלא כהנחתו הראשונה ומבאר שר"א הכשיר גם בת שלוש (עכ"פ בדיעבד, ראה בפירושו בפ"א מ"א), אך לא חזר בו מהנחתו השנייה. אולם במהדו' הר"ש השלם מובאת תוספת מכת"י (שמקורה בהגהות מכתב ידו של רבי בצלאל אשכנזי, בעל השטמ"ק, והחזו"א שלהלן לא ראה אותה) ובה הוסיף הר"ש לתרץ שני תירוצים: שהפרה אמנם אינה יכולה ללדת בר קיימא תוך שנתיים, אבל היא יכולה להתעבר ולהפיל; או שהפרה יכולה להתעבר בת שתיים וללדת בר קיימא בתוך שלוש, אלא שאז לא תוכל ללדת שוב בתוך שלוש, כנ"ל. במקביל, קיימת תוספת בכתב היד גם בר"ש בפ"א מ"א: **"ועוד אפרש בענין אחר בפרק שני"**. יש לציין שהתוס' בבכורות הם מהר"ש עצמו, ראה במבוא לתוס' שאנג' על בכורות מאת הרב אילן, ופירושו למשנה נכתב בעיקרו אחרי תוספותיו, כמ"ש הסמ"ג (עשין כז): **"אמנם חזר בו רבינו שמשון בסוף ימיו ופירש בפירוש זרעים..."** ('בעלי התוספות' עמ' 298, וראה בפרט עמ' 669 לגבי התוס' בבכורות).

18. ז"ל ה'תוספות חיצוניות': **"גבי פרה וחמור ע"כ אינך יכול לפרש כן שיוולדות לפעמים מתוך שלש, ואם באת לרשות הישראל תוך ג' וילדה אחרי כן בשנה רביעית או בשנה ה' שהיא ספק... אלא ע"כ הכי פירושו: פרה וחמור שנכנסו לרשות ישראל בתוך ג' – ודאי לכהן, אפילו לא ילדה עד שתי שנים אח"כ, דבפחות משלש לא קילדה. מכאן ולהלן, שבאתה לאחר שלש ברשות ישראל – ספק, דשמא ילדה תוך שלש"**. משמעות לשונו שאם קנה את הפרה בכל זמן שהוא במהלך השנה הג', אפילו לקראת סופה, ה"ז ודאי לכהן אפילו אם ילדה זמן רב אח"כ, כי בוודאי לא ילדה בשנתה השלישית לפני שקנאה. אמנם מסוף דבריו **"דשמא ילדה תוך שלש"** משמע להיפך, וכנראה כוונתו שהיא יכולה ללדת לכל המוקדם **ביום האחרון של שנתה השלישית**, וזהו ה"תוך שלש" שבסיפא.

וחמורה יולדת תוך ג' שנים, והוא להם זה מופת חותך לענין בכור שהוא לכהן, ובדורות הללו קודם לזמן זה יולדות".¹⁹

ג. שיטה שלישית לכאורה, הקרובה לשנייה, מצאנו ברמב"ן (ב"מ ל ע"א): "בת שתי שנים... לא מקבלה זכר, כדאמרין בבכורות ובמסכת ע"ז", דהיינו, שההריון אינו יכול להתחיל עד שנתה השלישית; וכן כתבו תלמידיו, הרשב"א הריטב"א והר"ן (בב"מ שם) ורבנו דוד (פסחים כו ע"א). על פי הנחה זו הוכיחו הרמב"ן וסיעתו ש"עלה עליה זכר פסולה" מוסב על פרה אדומה ולא על עגלה ערופה, מאחר שבהיותה עגלה בת שתיים לא ניחא ליה בעליית הזכר.²⁰ בפשטות דעת הרמב"ן וסיעתו שהפרה יכולה להתעבר מיד בתחילת השנה השלישית וללדת (אחרי תשעה חודשים, כנ"ל) לקראת סופה, שלא כשיטה השנייה הנ"ל שפרה אינה יולדת כלל בתוך ג'. וכן משמע בתוס' רי"ד (ע"ז כד ע"ב), שכתב ש"יתירה מבת שלש" היא "בת איעבורי", ראויה להתעבר.

ברם, אם זוהי כוונת הרמב"ן לא ברור מה ראייתו מהמשנה בבכורות, והיכן נאמר בה שההריון מתחיל בשלישית?²¹ לפיכך נראה שהרמב"ן וסיעתו הבינו את המשנה בבכורות כדעת החזו"א, שהפרה אינה יולדת כלל בשנה זו, ומה שכתבו רק שאינה מתעברת בשנתה השנייה הוא משום שזהו הפרט שנזקקו לו בעניינם, אע"פ שלאמיתו של דבר לדעתם הפרה אינה מתעברת גם בג' החודשים הראשונים בשנה השלישית.

19. אולם הרשב"ש (סי' תקיג [ב]) כותב בעקבות הרשב"ץ: "תדע שהרי רבותינו ז"ל אמרו בפ"ק דבכורות שפרה וחמורה אין יולדות אלא לשלש שנים, וזה להם למופת שהקונה פרה וחמורה מגוי תוך שלשה שהולד לכהן, והנה החוש מכחיש זה שהם יולדות בת שתי שנים".

20. אולם המאירי בב"מ שם כתב: "שכן עליה עוף – כשרה, עלה עליה זכר – פסולה, וכן הדין באלו לעגלה ערופה", ונראה שחולק על הרמב"ן, וראה לשונו בע"ז כד ע"ב הנ"ל, וצ"ע.

21. לגבי ראיית הרמב"ן מהגמ' בעבודה זרה, אם אין כוונתו לאותה משנה בבכורות המצוטטת בגמ' בע"ז כד ע"ב, אפשר שכונתו לדברי ר' יוחנן שם: "גבול יש לה: פחותה מבת ג' שנים – נעקרת, בת ג' שנים [דהיינו שכבר מלאו לה שנתיים ומעלה] – אינה נעקרת". הנדון שם הוא רביעת אדם, אימתה היא גורמת עקרות לבהמה, ואפשר שהרמב"ן למד מזה שזהו הגבול גם לעניין יכולת הבהמה להתעבר, וכפי שביאר בתוס' רי"ד הנ"ל: "יתירה מבת שלש כיון דבת איעבורי הא לא מכחשא". אולם קביעה זו צריכה עיון: הרי עד שלב זה בסוגיה שם סברה הגמ' בע"ז שרביעת אדם מעקרת את הבהמה אפילו בגיל מבוגר יותר, ור' יוחנן חידש רק את הגבול של בת ג'. אם כן, לפי סברת הגמ' מתחילה ברור שרביעת אדם מזיקה יותר מרביעת בהמה, והיא מעקרת גם בזמן שרביעת בהמה עשויה להוליד; ומניין לנו לומר שר' יוחנן חולק בזה וסובר שרק משעה שרביעת בהמה עשויה להוליד רביעת אדם אינה מזיקה? שמה דעתו שהבהמה יכולה להתעבר עוד קודם זמן זה, ואעפ"כ רביעת אדם תזיק לה עד היותה בת שלוש (בפשטות כוונת הגמ' שמאחר שמבנה אברי הרבייה של הבהמה אינו מותאם לשל האדם הגוי יחשוש שמה רביעתו תפגע באבר חיוני, אע"פ שהיא מקבלת זכר ממינה, אלא שר' יוחנן סובר שבגיל שלוש הבהמה חסונה דיה ולא תיפגע מרביעת האדם).

נסכם, אפוא: שיטת הר"ש שהפרה בימי חז"ל אינה יולדת בשנה השנייה, אבל היא מתעברת בשנייה ויולדת בשלישית. שיטת ה'תוספות' חיצוניות' שאינה יולדת אפילו בשלישית. והרמב"ן כתב שעכ"פ אינה מתעברת בשנייה, וכנראה כוונתו כ'תוספות' חיצוניות'.

בהשוואה למציאות המוכרת כיום, לשיטת הר"ש זמן ההמלטה הוקדם בחודשים ספורים בלבד. ולשיטת התוס' חיצוניות' זמן ההמלטה הוקדם ביותר משנה. לשון אחרת: זמן ההמתנה לתחילת הריון, שבימי חז"ל עמד לדעתו על שנתיים וארבעה חודשים, התקצר במחצית! מבחינה זו, פירוש הר"ש, המקרב את המציאות בימי חז"ל למציאות בימי הראשונים ובימינו, נוח יותר.

לענייננו, נראה שלפי שתי השיטות לא ניתן לומר כדברי הרב פרידמן ששינוי הטבעים יכריע כדעת רבי אליעזר: לפי הר"ש, שפרה יכולה להמליט מתחילת השנה השלישית, אפשר לומר שחז"ל הגדירו "פרה" על פי יכולתה להמליט, אולם מניין לנו להכשיר את הפרה בימינו מתחילת השנה השנייה? אפשר שבמציאות כמו זו שבימינו היו חז"ל מכשירים פרה רק מהזמן הראוי להמלטה, דהיינו החל מהחודש ה-22, או רק מהחודש ה-24 (שבו רוב הפרות כבר ממליטות). ויותר מסתבר לענ"ד שהיו דנים את כל השנה השנייה על פי רובה, ופוסלים אותה עד תחילת השנה השלישית. הטוען שהיו מכשירים את הפרה בכל שנתה השנייה מפני שהיא עשויה ללדת בסוף אותה שנה – עליו הראיה. ולפי השיטה השנייה, שפרה אינה ממליטה כלל בכל שנתה השלישית, ואפילו להתעבר אינה יכולה עד שימלאו לה שנתיים ועוד מספר חודשים, הרי ברור שחז"ל לא קבעו את גדר "פרה" על פי יכולתה להוליד.²²

3. האם בכלל התרחש שינוי טבעים?

אפילו לגבי הטענה הממעיטה יותר של התוס' והר"ש, שפרה בימי המשנה יכלה להתעבר בשנתה השנייה ולהמליט רק בשלישית, יש שפקפקו ושללו כל טענה לשינוי טבעים. נשוב ונעיין במשנה בבכורות פ"ג מ"א: "הלוקח בהמה מן הנכרי ואין ידוע אם בכרה ואם לא בכרה, רבי ישמעאל אומר: עז בת שנתה – ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק. רחל בת שתים

22. אלא אם נדחוק שלפי שיטה זו הגורם הקובע את שמה "פרה" הוא יכולתה להתעבר, ומכיוון שהיא ראויה להתעבר במהלך שנתה השלישית, ורוב שנה זו ראוי להריון (מתחילת החודש הרביעי), היא נקראת "פרה" בכל שנה זו. ובדעת הרמב"ן, אם נבאר שלדעתו הפרה יכולה להתעבר כבר מתחילת השנה השלישית, יש מקום להסביר ביתר פשטות שגדר "פרה" תלוי בזמן שהיא מתעברת, ובימי המשנה היא התעברה רק בשנה השלישית ואילו היום היא מתעברת כבר בתחילת שנתה השנייה, ואם כן ראוי להכשירה. אך כאמור, קשה להלום ביאור זה בדעת הרמב"ן. מלבד זאת, מסתבר שאם שם "פרה" תלוי בפרייה אזי הקובע הוא זמן הלידה ולא זמן העיבור (וראה מלבי"ם ישעיהו מט, טו: "ופרי בטן נקרא אחר הלידה").

– ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק. פרה וחמור בנות שלש – ודאי לכהן, מכאן ואילך – ספק". הדין שעז בת שנתה ודאי לכהן משמעו שאמנם רוב העזים יולדות כבר בשנתן הראשונה, כמ"ש בגמ' שם (יט ע"ב), אולם העז אינה יכולה ללדת פעמיים בתוך שנתה הראשונה, משום שמשך הזמן הדרוש להמלטה הראשונה, בתוספת המרווח המינימלי הדרוש בין ההמלטות, אורך יותר משנה. לכן, אם העז ילדה אצל ישראל בהיותה עדיין בת שנה בשעת הלידה, ניתן לקבוע בוודאות שזוהי לידתה הראשונה. כמו כן בפרה היולדת בשנתה השלישית, אין הוכחה מהמשנה שהפרה לא יכולה ללדת בשנתה השנייה, אלא שאם אכן הייתה יולדת בשנתה השנייה – לא הייתה מספיקה ללדת שוב בשנה השלישית. וכך ביארו זאת תוס' בחולין מז ע"א (ד"ה כל הני): "ונראה דאין ראייה מבהמות שלנו, דשמא חלוקות משלהם, כדאשכחן בפרק הלוקח בהמה דפרה בת שלשה שילדה ודאי לכהן, ובהמות שלנו יולדות לפעמים בשנה שניה. אם לא שנאמר דכשיוולדת בשנה שניה תשש כחה ושוב לא תלד עד שנה רביעית". דהיינו, הגורם לדין בפרה אינו זמן ההמלטה הראשונה אלא מרווח הזמן בין ההמלטות. ומדברי תוס' ניכר שעל פי הסבר זה אין ראייה לשינוי טבעים, דהיינו, תוס' סבורים שמרווח כזה אכן מקובל גם במציאות זמנם. יותר ברור הדבר מתוס' הר"ש משאנץ בע"ז כד ע"ב, שכתב: "פרה וחמור בת ג' ודאי לכהן. אף על פי שבדור הזה יש יולדות לשתי שנים, דמ"מ אותה שיוולדת בת שתי שנים אינה יולדת בשנה שלישית. אי נמי נשתנה מנהג מכמו שהיה".

תוס' בבכורות יט ע"ב (ד"ה פרה) הציעו להסביר את המשנה כאמור, שהפרה יכולה ללדת בשנתה השנייה, אבל אם כך היה לא הייתה חוזרת ללדת תוך שנה אלא רק בשנתה הרביעית, אולם סתרו פירוש זה ע"פ הגמ' בעבודה זרה כד ע"ב, ויש לעיין בה. הגמ' דנה כיצד ליישב את ההיתר לקנות קרבן מגויים עם החשש שהם רובעים את בהמותיהם. ר' יוחנן מתרץ: "גבול יש לה: פחותה מבת ג' שנים נעקרת, בת ג' שנים אינה נעקרת", דהיינו שאם הפרה נרבעה עד שמלאו לה שנתיים היא נעקרת ובשנתה השלישית אינה נעקרת.²³ לכן הגוי אינו רובע בהמה צעירה, כדי שלא יפסיד, ורק אותה מותר לקחת ממנו לקרבן. הגמ' מקשה על תירוץ זה מכך שאנשי בית שמש הקריבו את הפרות ששלחו הפלישתים עם ארון הברית: "ואת הפרות העלו עולה לה" (שמ"א ו), הרי שלא חששו שמא נרבעו, למרות שכבר היו בנות שלוש: "מתקיף לה רב הונא בריה דרב נתן: א"כ, היינו 'ואת בנייהם כלו בבית', פחותה מבת ג' שנים מי קא ילדה? והתנן: פרה וחמור מבת ג' ודאי לכהן, מכאן ואילך ספק!". דהיינו, הגמ' מוכיחה מהמשנה בבכורות שהפרות הללו, שכבר ילדו, היו בשנתן השלישית, ולדברי ר' יוחנן הגוי יכול לרבען. מכאן מתבאר בפשטות שהגמ' הבינה מהמשנה בבכורות שפרה אינה יולדת כלל בשנתה השנייה, ולא רק שאם ילדה בשנייה לא תלד שוב

23. ראה הצעת ביאור לעניין לעיל הערה 21.

בשלישית. ויש לעיין מה ישיבו תוס' בחולין על ראייה זו, ובפרט יש לתמוה על תוס' הר"ש משאנץ הנ"ל, שכתב על סוגיה זו עצמה בע"ז דברים הסותרים אותה לכאורה!

בשאלת יעבץ (ח"א סי' פא) דחה את הראיה: אפשר שרוב הפרות יולדות רק בשנה השלישית ומיעוטן כבר בשנייה,²⁴ ולזה מתכוון ר' ישמעאל באומרו "ודאי לכהן", שיש לסמוך על הרוב. וכוונת הגמ' בע"ז להקשות, שלא מסתבר להעמיד שהפרות ששלחו הפלישתים היו דווקא מהמיעוט.²⁵ בנקודה זו יש להעיר על השאלת יעבץ, שלכאורה תירוצו שנוי במחלוקת בין שני ביאורי הגמ' בבכורות כ ע"א לדעת ר' ישמעאל, האם באומרו "ודאי לכהן" חשש למיעוט או לא, עי"ש.²⁶

לענ"ד יש להוסיף ביישוב הסוגיה בע"ז: גם אם כוונת המשנה בבכורות לומר שאין לחוש ללידה שנייה בשנה השלישית, כדברי תוס' בחולין, מוכח ממנה שההמלטה הראשונה היא לכל המוקדם בשלהי שנתה השנייה, ולא מסתבר שהפרה ממתינה שנה ומחצה, למשל, בין ההמלטה הראשונה לשנייה. אם כן, ברי שהפרות ששלחו הפלישתים, שכבר ילדו, גם אם לא היו בנות שלוש – היו עכ"פ קרובות לגיל זה, ומן הסתם נראו כפרות בוגרות.²⁷ לפיכך שואלת הגמרא: וכי אנשי בית שמש ביררו אצל הפלישתים בנות כמה בדיוק היו הפרות, וידעו שהפרות הללו המליטו בשנתן השנייה?! הרי מהפסוקים ברור שסרני הפלישתים לא הגיעו לבית שמש אלא ראו את הנעשה מרחוק (עי"ש פס' יב-טז). אם כן היה על אנשי בית שמש לחוש שמא הן כבר בנות שלוש. הגמ' לא קובעת באופן החלטי על פי המשנה בבכורות שהפרות המבכירות היו בנות שלוש, אלא שעכ"פ היו בסביבות גיל שלוש, ולכן בהקרה היה צריך להתחשב בשיקול זה של רביעה. בפרט מסתבר שהגוי שיצרו תוקפו לרביעה אינו מדקדק כל כך בגיל הפרה, ודי לו שהיא נראית כבת שלוש כדי לרובעה.²⁸

24. כך משמע מתוס' בחולין הנ"ל: "ובהמות שלנו יולדות לפעמים בשנה שניה", ובתוס' רבנו אלחנן בע"ז: "ואומר רבי שכמדומה לו שעכשיו יש שיוולדות בתוך שתי שנים ללידתן". כאמור, כיום זה המצב בשליש מהפרות.

25. לשון היעבץ "היכי ניקו אנן ונדחוק לקרא ולאוקמי דהפרות שגרו פלשתים כולן פחותות מבנות ג' היו וילדו כולן", ומשמע מ"כולן" שהיו פרות מרובות ולכן דוחק לומר שהיו מן המיעוט; אבל במקרא נאמר שהיו שתיים בלבד (שמ"א ו,י).

26. ועיין בשו"ת בית אפרים יו"ד סי' כא (ד"ה ומ"ש שיש כאן סתירה) שהעיר כיו"ב.

27. על דרך הפשט הפרות גם געו לבניהן, כמ"ש הרד"ק בשמ"א ו,יב, ואם כן אנשי בית שמש ידעו שהפרות כבר המליטו.

28. ראה בחת"ס בחולין מז ע"א, דחייה נוספת לראיית תוס' מהגמ' בע"ז, שהגבול אינו תלוי בדיוק בגיל שלוש אלא בכוח הבהמה ובריאותה, ואם כבר ילדה – מוכח שהיא בשלימות כוחה, ולכן הקשתה הגמ' מפרות הפלישתים. לא ביאר החת"ס מדוע א"כ הביאה הגמ' את המשנה בבכורות, וכנראה כוונתו כמ"ש שמוכח ממנה שהלידה מתרחשת בסביבות גיל שלוש, כאשר הבהמה בשיא כוחה.

אם כן, אין לנו הוכחה שאכן נשתנו הטבעים בזמן הלידה הראשונה של פרות מימי המשנה עד ימינו.

נקודה זו טעונה חידוד והבהרה. לפי הפירוש שהמשנה בבכורות קובעת רק את זמנה של הלידה השנייה, ובצירוף הסברה בגמרא שר' ישמעאל סומך על הרוב ואינו חושש למיעוט, אין ראייה לשינוי טבעים כלשהו מימי המשנה ועד ימינו. במציאות המוכרת כיום, המרווח הממוצע בין המלטות עומד על 14 חודשים, ורוב מכריע של הפרות אינן מספיקות ללדת פעמיים בתוך שלוש שנים, בהתאם לדברי ר' ישמעאל.²⁹ לעומת זאת לפי הסברה בגמ' שר' ישמעאל באומרו "ודאי לכהן" חשש למיעוט, וכוונתו שאין שום פרה היולדת פעמיים בתוך שלוש שנים, על כרחנו נצטרך לומר שאכן היה שינוי טבעים. מכל מקום, אין הוכחה שהשינוי הוא שבימי המשנה הפרות לא ילדו כלל בשנתן השנייה; ייתכן שגם הן ילדו בחודש ה-24, החודש האחרון של השנה השנייה, אלא שהמרווח המינימלי בין ההמלטות עמד על כ-13 חודש, וכך ההמלטה השנייה הייתה לכל המוקדם בתחילת השנה הרביעית, כדברי תוס' בחולין. וכמובן לא נוכל לשנות את ההלכה בהעדר הוכחה ברורה

29. על פי הנתונים מד"ר יניב לבון (כנ"ל הערה 15, וב'תרגום' מקורב שלי לחודשים עבריים), המלטה שנייה מתרחשת החל מגיל 34.5 חודשים (למעט אולי 1% מההמלטות שמתרחשות קודם לכן), והגיל הממוצע להמלטה שנייה הוא 39.5 חודשים (14 חודשים ומעלה אחרי הגיל הממוצע להמלטה ראשונה), כלומר, עמוק בתוך השנה הרביעית. רק 15% מההמלטות השניות מתרחשות בשנה השלישית, עד תום החודש ה-36. מלבד זאת, כ-30% מהפרות ממליטות רק ולד אחד בחייהן. נמצא שכ-90% מהפרות אינן מגיעות להמלטה שנייה בתוך שלוש שנים. על מרווח הזמן שבין המלטה ראשונה לשינייה ראיתי פרסומים נוספים ויש סתירות קלות ביניהם, ויש שצינו הבדל בין המלטות בסתיו ובאביב (ראה במאמר 'איתור פרות מצטיינות בייצור רציף של וולדות כבדים כחומר לריבוי בעדר הבקר לבשר', מאת מאורי רוזן ומריו גוטמן, עמ' 6; המאמר משנת 2000 למניינם ונמצא באתר מו"פ צפון). להשוואה, ראה גם במאמר הנ"ל הערה 16, עמ' 26, פירוט זמני ההמלטה הראשונה והשנייה בשנת 1972: המרווח הממוצע בין ההמלטות הוא 12 חודשים לועזיים, והגיל הממוצע להמלטה שנייה הוא מעט אחרי החודש הלועזי ה-36. עוד יש לציין לדברי האהל משה בכורות כ"א ע"א: "שעינינו רואות אפילו באשה ובהמה גסה שאינן שוהות שנה שלמה בין לידה ללידה" (לעניין זה יש להעיר שבהמה מניקה מסוגלת להרות, כמבואר למשל בתה"ד סי' רע"א).

אלא שיש מקום לדון: אם רבי ישמעאל מסתפק בהליכה אחר הרוב, מהי הקבוצה שיש ללכת אחר רובה? אם נלך לפי השאלה "האם רוב הפרות ממליטות פעמיים תוך שלוש שנים?" התשובה היא שרוב מוחלט (90%, כאמור) אינן ממליטות. אם ננסח את השאלה "מהן רוב ההמלטות בשנה השלישית?" – אזי התשובה היא שהרוב המכריע (80%) הן המלטה ראשונה. אולם אם ננסח את השאלה "מהן רוב ההמלטות בשלהי השנה השלישית", אזי התשובה כיום היא שבחודש וחצי האחרונים של השנה השלישית כל ההמלטות הן המלטה שנייה! ושמה ר' ישמעאל לא רצה לתת דבריו לשיעורים אלא בשנים שלמות, ולכן הלך בכל השנה אחר רובה כדי לפשט את הדין (וראה כ"ב בפיה"מ בערובין פ"א מ"ה), וראה עוד להלן.

לשינוי טבעים, כלשון תרומת הדשן סי' רעא בעניין אחר: "אמנם אין נראה להתיר מהאי טעמא לחודא כלל לסמוך על חקירותינו שהוא נגד קבלת התלמוד ולומר שנשתנה בזמנינו".

מעבר לכך, לולא דמסתפינא אמינא שהגבול שנקב רבי ישמעאל נאמר בקירוב ואינו מדוקדק לגמרי. כמה סימנים לדבר: ראשית, ר' ישמעאל בדבריו על שלוש השנים לא הבדיל בין שנים שאחת מהן מעוברת או שתיים, וכיצד ייתכן לקבוע שסוף השנה השלישית הוא הגבול המדויק בין ודאי בכור לספק בכור בלי להתחשב בשאלה האם זהו החודש השלושים ושבע לחיי הבהמה או השלושים ושמונה?³⁰ אלא אם כן נאמר שכל דבריו אינם אלא בשנים של יב"ח.³¹

שנית, קשה להבין כיצד במציאות אדם הקונה מנכרי היה יכול לדעת בדיוק את גיל הבהמה. הרי הגוי אינו נאמן על כך, כשם שאינו נאמן לומר אם ביכרה (כמ"ש השו"ע יו"ד סי' שטז ס"א, וכמשתמע ממשנה זו עצמה), וזהו קל וחומר, שהרי לגבי דיוק הגיל י"ל שאפילו אדם נאמן לא מדקדק במילתא דלא רמיא עליה. ודוחק רב להעמיד בישראל המכיר את בהמת הגוי מלידתה וזוכר אימתי בדיוק נולדה, שכן מלבד שהאוקימתא רחוקה כשלעצמה (וספק רב אם אפילו ישראל בביתו היה יודע בדיוק את גיל בהמותיו, ומסתבר שבדרך כלל זכר רק באיזו שנה ועונה נולדה), הרי אם הוא יודע לזהות שזוהי הבהמה שנולדה בתאריך פלוני, דהיינו שהוא שכן קרוב המכיר את בהמות הגוי, מן הסתם גם ידע אם ביכרה או לא. מסתבר, אם כן, שמדובר שישראל הקונה מעריך את גיל הבהמה לפי גודלה,³² ועל כך אמר ר' ישמעאל שאם ברי לו שבשעת הלידה היא בשנתה השלישית, דהיינו

30. מפורסמים דברי הירושלמי (כתובות פ"א ה"ב, נדרים פ"ו ה"ח וסנהדרין פ"א ה"ב) עה"פ "לאל גומר עלי" (תהלים נג, ג), שבתולי הקטנה תלויים בהחלטת בית הדין על עיבור השנה. לפי זה יש מקום לומר שר' ישמעאל לא חילק בין שנה פשוטה למעוברת מפני שהמציאות אחידה בשתייהן. אולם במגיד משנה (הל' אישות פ"ב הכ"א) משמע לענ"ד שאין כוונת הירושלמי שהמציאות בבתולים משתנה לפי העיבור, אלא שההלכה קובעת גבול אחיד, אע"פ שבכך משפטי התורה לעיתים נוטים מדרך השכל האנושי, עי"ש; והראוני שכן הבין החת"ס (בחידושו ליבמות יב ע"ב, מהדו' י-ם תשמ"ח) את המ"מ, ושכן משמע במאירי כתובות יא ע"ב. ואפילו לפי ההבנה המקובלת בירושלמי שהעיבור משנה את המציאות, הרי זה דווקא לגבי אדם מישראל, ולא לגבי בעלי חיים (פלתי סי' קפט סק"ז, וראה כיו"ב בשו"ת האלף לך שלמה אה"ע סי' נז; אך עיין ב'מקום שמואל' יו"ד סי' נז, הובא במחזיק ברכה שם סקי"ב).

31. מהסוגיה בכורות כ ע"א "עז שטינפה בת ששה" וכו' ושם כא ע"א "ביולדת למקוטעין קמיפלגי" מתבאר שלגבי "עז בת שנתה" מדובר על שנה פשוטה. לגבי שלוש שני חזקה מצינו מחלוקת האם הכוונה ל"ו חודשים (ריטב"א ב"ב כח ע"א) או שלוש שנים מלאות (מאירי שם כט ע"א, וכן מתבאר ברמב"ם הל' אישות פ"ב הכ"א).

32. ההבדל במשקל הפרה בין גיל שנה לשנתיים ובין שנתיים לשלוש הוא ניכר, ולרוב רפתן יודע להעריך את השנתון של הפרה במבט העין (מפי ד"ר יניב לבון). בגמ' מצינו סתירה לכאורה בשאלה האם בצאן אפשר לטעות בין בן שנה לבן שנתיים (זבחים עה ע"ב ומנחות ג ע"א), או שאפשר להבדיל

שבפועל היא נראית כבת שנתיים ומעלה, הרי שהוולד ודאי לכהן. ואם כנים הדברים, הרי שבבהמה הקרובה לסוף שנתה השלישית, שבה באמת שייך שתמליט בפעם השנייה, לא דיבר ר' ישמעאל כלל, כי מניין ידע הקונה שאינה בת ארבע?

ראיה שלישית לדבר מדברי ר' יוסי ב"ר יהודה (שם כ ע"א): "חמורה בת ארבע שנים" ודאי לכהן, ולא שלוש כדברי ר' ישמעאל. אם ר' ישמעאל קבע בוודאות ובדקדוק גבול מסוים, האם ריב"י חולק עליו במציאות? מסתבר שלפחות ריב"י הבין שאין זו אלא הערכה כללית וקביעת גבול באומדן גס. ממילא, אם אנו רואים תנודה מעטה מאומדן זה, שבימינו חלק מהפרות כבר יולדות פעם שנייה בחודש האחרון של השנה השלישית, אין זו הוכחה לשינוי טבעים.

ה. סיכום

א. בדעת "חכמים" שבמשנה ב' לגבי גיל הפרים יש ראיות חזקות לגרסה בלא "אף", ולא הכשירו פר בן שנתיים לקרבן. גם לפי הגרסה "אף", יש דוחק רב בסברה שהם מכשירים פרה אדומה בת שתיים, ומסתבר יותר כדעת הרמב"ם שהם מחלקים בין פר לפרה. ובלאו הכי, מסתבר שלגבי גיל הפרה שמועת רבי יהושע מכרעת להצריך בת שלוש.

ב. הכלל שבטהרות "הלכה כר' אליעזר בארבע" בלבד שריר וקיים, ואין להוציא ממנו ללא ראיה ברורה.

ג. רש"י בסוטה האומר שעגלה היא בת שנתיים אינו סובר כר' אליעזר המכשיר פרה בת שתיים, אלא כר' מאיר הסובר ש"עגל" הוא בן שנה, "פר בן בקר" הוא בן שתיים, ו"פר" סתם הוא בן שלוש. כך שיטת רש"י במספר מקומות. אם כן, לדעתו הפרה צריכה להיות בת שלוש. גם שאר הראשונים שהזכירו כבדרך אגב שהפרה בת שתיים לא התכוונו כלל לפסוק כר"א. כך משמע מסגנונם ומהקשר דבריהם וביאור זה הכרחי לגבי חלקם. אם כן, אין כאן שום מחלוקת עם הראשונים שהתבטאו בסגנון של הכרעה: הרמב"ם, הסמ"ג, המאירי והחינוך, שנקטו שהפרה בת שלוש.

ד. בעניין שינוי הטבעים והשלכותיו: אין הוכחה שגדר "פרה" תלוי ביכולת ההולדה, ויש ראשונים שמהם מוכח ששם "פרה" אינו תלוי בכך. גם אם נניח שכך הוא, שינוי הטבעים שאירע אינו גדול כל כך: ההמלטה הראשונה הוקדמה מתחילת השנה השלישית לשלהי השנה השנייה, ואין הצדקה להגדיר עקב כך את כל השנה השנייה כ"יולדת". אדרבה,

ביניהם (קידושין נה ע"ב), וכתבו אחרונים שבסביבות גיל שנה הטעות מצויה, אבל במרחק מספר חודשים לכאן או לכאן בד"כ אין טועים (שעה"מ הל' פסוהמ"ק פ"ו הי"ח; שו"ת האדמו"ר הזקן סי' יא; דעת תורה יו"ד סי' טו סקל"א; שו"ת משיב דבר ח"ב סי' יג; ערוה"ש העתיד הל' שגגות סי' רח"ז).

מסתבר ללכת אחר רוב השנה ולהגדיר את הפרה כ"ולדת" רק בשנה השלישית. מלבד זאת, עיקר סברתם של תוס' שהשתנו הטבעים אינה מוסכמת ואינה מוכרחת, וייתכן שלא היה כל שינוי בזמני ההמלטה הראשונה מזמן חז"ל ועד ימינו, או שהיה שינוי מועט במרווח הזמן שבין ההמלטה הראשונה לשנייה. אם כן, לא ניתן לבסס על שינוי הטבעים שינוי הלכתי בגדר "פרה" בימינו.